

неофольклоризму в середині 1980-х, а також творчі пошуки представників «нової хвилі».

Література:

1. Гаврош О. Закарпатське століття : 20 інтерв'ю. Ужгород: Мистецька лінія, 2006. 318 с. : іл.
2. Смирна Л. Український мистецький нонконформізм : історичний і світоглядний вимір. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: у 2 кн.* Київ: Інтертехнологія, 2006. Кн. 2. С. 5-77.
3. Кіраль С. «...Зробити щось корисне для свого народу» : з епістолярної спадщини Івана Чендея: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. 212 с.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 727 с.
5. Коцка А. Він любив Закарпаття. *Василь Касіян: спогади про художника.* Київ: Мистецтво, 1986. С. 76-80.
6. Havros O. «Spolieham sa na l'udove umenie» Fedor Manajlo ako interpret folklore / Oksana Havros. *Zbornik prispevkov k aktivite: Medzinarodne vedecke symposium v ramci projektu Warhol fest.* Medzilaborci, 2006. P. 293-297.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-004-9-46>

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЇ ОЛІЙНИХ РОЗПИСІВ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Зайцева В. О.

*аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
старший науковий співробітник
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника
м. Київ, Україна*

На сьогодні справа збереження і реставрації монументального живопису пам'яток архітектури є однією з найскладніших та проблематичних галузей. Це обумовлено як історичними аспектами, пов'язаними з пошкодженнями храмів під час бойових дій, занедбанням будівель культового призначення в результаті заборони релігії в

радянський час, використання не за призначенням, втратою автентичності збережених об'єктів, природними чинниками, так і недостатньою увагою за збереженням таких пам'яток та якістю їх реставрації в подальшому. Складність сучасної ситуації у сфері збереження, охорони та реставраційної теорії визначає необхідність систематизації, узагальнення та удосконалення методичних систем та набутого досвіду у галузі сучасної реставрації настінних розписів.

Архітектурний ансамбль Києво-Печерської лаври – унікальний та найбільший музейний комплекс України, внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Його архітектура всебічно відображає культуру, світогляд, мистецьке та духовне життя, побут і традиції українського суспільства певної історичної доби. Монументальний живопис Києво-Печерської лаври, що органічно пов'язаний з архітектурною пластикою стародавніх будівель, представлений у зразках стінопису XII, XVII, XVIII та XX ст., посідаючи особливе місце не тільки в національному, а й у світовому мистецтві. На жаль, сьогодні частина унікальних пам'яток стінопису Лаври знаходиться в незадовільному, а подекуди і в аварійному стані збереження, деякі під загрозою зникнення.

Стародавні архітектурні об'єкти та їхній живописний декор зазнають руйнівного впливу багатьох чинників таких як: безпосередня дія атмосферних опадів, промерзання вологої кладки та штукатурки, коливання температури та вологості, біоураження (бактерії, гриби, пліснява), засмічення повітря, порушення експлуатації, природне старіння тощо. Після Другої світової війни багато історико-архітектурних об'єктів Лаври було зруйновано та пошкоджено. Більшість з них не мало даху або тимчасового покриття, внаслідок чого від атмосферних опадів руйнувалися склепіння, кладка та живопис [1, арк. 36]. Першочерговим завданням для українських реставраторів стало здійснення заходів, спрямованих на збереження та консервацію пам'яток архітектури та монументального живопису. Разом з цим відновлення монументальних розписів стародавніх пам'яток потребувало наукового підходу як до визначення методики, так і до вибору матеріалів для консервації. Повоєнний період став поштовхом в напрямку пошуку та впровадження в реставраційну практику нових методичних розробок для консервації розписів, що знаходяться в умовах мінливого температурно-вологісного режиму або на відкритому повітрі, де фарби інтенсивніше втрачають в'язиво. Для вирішення проблем закріплення штукатурної основи вперше пропонуються нові методи фіксації з використанням високомолекулярних з'єднань – синтетичних смол, головною властивістю яких була стійкість до атмосферних перепадів,

біологічних чинників, морозостійкість та гідрофобність [2]. Однак, пройшовши перевірку на різних пам'ятках та в різних умовах деякі, запроваджені в повоєнний період, синтетичні матеріали для реставрації отримали критичні відгуки, що базувалися на ряді досліджень та науковому аналізі практичного досвіду їх використання. Попри це, внаслідок відсутності альтернативних розробок вони довгий час продовжували використовуватися в реставраційній практиці. Наразі внаслідок відсутності об'єктивного багаторічного моніторингу за станом відреставрованих в 1950-1980-і рр. пам'яток Лаври, зробити певні висновки про ефективність та надійність того чи іншого матеріалу виявилось неможливо.

Окрім історичних, кліматичних та інших чинників збереження живопису залежить і від техніки виконання. Починаючи з I пол. XVIII ст. інтер'єри храмів Києво-Печерської лаври були оновлені в техніці олійного живопису, виконаному в тісному зв'язку з традиціями народної творчості та здобутків західного мистецтва. Проте, не зважаючи на свої позитивні якості, обумовлені простотою використання та широким спектром технічних прийомів, олійні фарби за всіма показниками виявилися найменш придатними для настінного живопису. Окрім того, що олійне в'язиво розкладається під дією вапна в лужному середовищі, олійні фарби створюють повітронепроникну плівку, що перешкоджає нормальному повітрообміну в приміщенні. Наслідками цього є конденсація вологи на поверхні живопису та її накопичення між ґрунтом та фарбовим шаром, де утворюється сприятливе середовище для росту пліснявих грибків. При відносній вологості повітря вище 70% – в умовах, сприятливих для активних метаболічних процесів, мікроорганізми викликають глибокі деструктивні зміни в матеріалах живопису, утворюючи ферменти щавлевої та оцтової кислот [3, с. 74]. Крім того, фахівцями відмічено, що в будівлях, які були уражені пліснявою, обробка антисептиком під час проведення консерваційно-реставраційних робіт дає позитивний результат тільки на короткий термін і не виключає повторного ураження мікрофлорою, а відтак подальшої руйнації пам'ятки. З'ясувались і ті обставини, що якою б не була природа та склад використаних в процесі реставрації матеріалів, при порушеннях температурно-вологісного режиму та підвищених показниках вологості деструктивні процеси в штукатурному та фарбовому шарі неодмінно відновляться.

Окрему увагу слід звернути на збереження зразків зовнішнього монументального живопису, що представлені, зокрема, в ансамблі Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Схильність

зовнішніх розписів до руйнації під дією атмосферних чинників, а відтак, і часті поновлення та реставраційні заходи, ускладнюють їх вивчення. Під впливом ультрафіолету та атмосферних опадів пігменти фарбового шару знебарвлюються, а вивітрювання та постійні коливання температури та вологості впливають на олійне в'язиво. В таких умовах матеріали, що застосовуються в реставрації, швидко старіють та руйнуються, а розписи потребують повторного втручання з боку спеціалістів. Можливість моделювання умов, в яких знаходиться об'єкт, обмежена та не дає повної картини старіння матеріалів.

Сучасні дослідження та моніторинг пам'яток архітектури Києво-Печерської лаври та їхнього живописного оздоблення свідчать про те, що близько 70% всіх пошкоджень будівлі пов'язані зі змінами оточуючого середовища, що викликають руйнування будівельних матеріалів, старіння розчинів мурування, зменшення міцності і несучих властивостей каменю, цегли, плінфи [4, с. 51]. Наслідки згаданих процесів призводять до змін кліматичних умов в інтер'єрах храмів, що є основною причиною старіння стінопису та предметів декоративно-прикладного мистецтва, що в них зберігаються.

Одним із суттєвих факторів сучасного періоду є проведення богослужінь у храмах, що повністю змінює спосіб експлуатації будівель зі збереженими настінними розписами та іконостасами, а відтак і їхній температурно-вологісний режим. Через скупчення великої кількості відвідувачів відбувається активне осідання конденсату на поверхнях стін, оздоблених живописом, що спричиняє мікологічне ураження, відшарування фарбового шару та втрати. Окрім цього, небезпеку для збереження монументального живопису становлять і специфічні забруднення внутрішнього повітряного середовища, що виникають під дією продуктів згоряння свічок та лампадної олії. Реставраційна практика показує, що вкриті кіптявою ділянки живопису практично неможливо розчистити без втрат авторського шару.

Таким чином, нами окреслено загальну проблематику кола питань, пов'язаних зі збереженням та реставрацією монументального олійного живопису Києво-Печерської лаври. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що необхідною умовою сучасної реставраційної галузі є всебічне наукове дослідження пам'ятки. Висновки візуального обстеження мають бути підкріплені мікробіологічними, техніко-технологічними дослідженнями, що дозволяють визначити якісні зміни, які відбулися з часом в живописних та реставраційних матеріалах. В основі комплексної програми реставрації церковної будівлі з настінними розписами повинні враховуватися усі фактори, які впливають на формування її мікроклімату та стан збереження. Пам'ятку

слід розглядати у взаємозв'язку з оточуючим середовищем, забезпечуючи можливу стабільність внутрішнього мікроклімату та захист від зовнішніх кліматичних впливів. Реставраційні методики, що застосовуються на пам'ятці, повинні максимально зберігати її автентичність, а при виборі реставраційних матеріалів враховуватися їх вплив на авторську матеріальну структуру.

Література:

1. Переписка с Советом министров УССР о состоянии охраны памятников культуры в УССР за 1946 год. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищих органів влади), Ф. 4762. Оп. 1. Спр. 77.
2. Плющ О. Ф. Рекомендации по методике закрепления пигментов древних фресок / за ред. Ю. Ф. Скорикова. Київ : НИИТАГ, 1961. 24 с.
3. Ребрикова Н. Л. Биология в реставрации. Москва : РИО ГосНИИР, 1999. 184 с.
4. Зайцева В., Чобітько О. Проблеми збереження та реставрації пам'яток архітектури та монументального живопису Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. *Реставрація пам'яток архітектури в умовах високого рівня ґрунтових вод та підвищеної вологості інтер'єрів*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 24-25 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 49-57.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-004-9-47>

ПРЕДМЕТНИЙ СВІТ ОЛЕКСАНДРА ОСМЬОРКІНА ЯК ЗАСІБ КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КАРТИННОГО ПРОСТОРУ

Кириченко О. І.

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

В живописі різних епох предмети і речі часто з'являлися як концепти, які відображають певні естетичні позиції і набувають смислового значення – від сакрального до емблематичного, знакового, що змінює загально визнаний смисл речей і розкриває цінності власного життя художника в конкретний період. Мистецтво ХХ століття не є винятком у